

Fakultetsopponenten sammanfattar

INGEMAR WEDMAN
Idrottshögskolan i Stockholm

Owe Stråhlman – Elitidrott, karriär och avslutning (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1997)

I december 1997 presenterade Owe Stråhlman sin doktorsavhandling *Elitidrott, karriär och avslutning*. Arbetet omfattar inte fullt 300 sidor och innehåller 10 kapitel. Kärnan i avhandlingsarbetet utgörs av frågan om elitidrottarens väg till, genom och avslutning av den idrottsliga karriären. Denna fråga belyses dels med utgångspunkt i den enskilde utövarens perspektiv och dels med utgångspunkt i den omgivning som denne finns i. Ett särskilt intresse knyts till avslutningen av idrottskarriären och de omständigheter och faktorer som på olika sätt påverkar den tidigare utövarens liv efter karriären.

Arbetet är sprunget ur ett större (paraply-)projekt med titeln *Vad händer efter idrottskarriärens slut* med professor Göran Patriksson som huvudansvarig forskare. Stråhlmans undersökning utgör härvidlag ett intressant komplement till huvudstudien, inte minst därför att Stråhlman valt att studera karriärslutet med en annan infallsvinkel än den huvudstudien nyttjade.

Huvudstudien är tämligen traditionell till sin uppläggning med tonvikten lagd på en enkätundersökning av toppidrottsmän och kvinnor, aktiva på elitnivå under perioden 1952-84. Antalet utövare i huvudstudien var 880 medan Stråhlmans studie omfattar 27. I Stråhlmans studie är designen prospektiv medan huvudstudien alltså är retroaktiv. Den senare är en blandning av kvantitativa och kvalitativa tillvägagångssätt medan huvudstudien mer renodlat är kvantitativ till sin karaktär. Tillsammans bildar de två studierna en intressant helhet. De två studierna har dessutom ytterligare en komplettering via en mindre intervjustudie i anslutning till huvudstudien.

Området Stråhlman (och Patriksson) valt att fokusera intresset mot är för den idrottsintresserade utomordentligt intressant. I själva verket är studierna de enda som finns genomföra i Sverige sedan Olle Halldén (1963) i början av 1960-talet redovisade en undersökning inom samma område. Stråhlmans studie är också mycket intressant ur metodologisk synvinkel så även den mindre idrottsintresserade men forskningsintresserade ska finna ett rikt och intressant material att studera.

De tio kapitlen som avhandlingen utgörs av ger tillsammans en rikhaltig redovisning av såväl innehållsliga som metodiska frågor och problem. Samti-

digt som detta grepp ger en viss ytlighet i delar av framställningen och inte minst då de metodiska övervägandena som görs och diskuteras, ger förfarandet en utmanande och tankeväckande redovisning av problemområdet i flera av dess komponenter. Uttryckt på ett annat sätt kan man kanske säga att avhandlingen kunde ha vunnit på att begränsas i ett eller några avseenden. Samtidigt hanterar författaren yvigheten i det valda innehållet på ett intressant och stimulerande sätt, även om resonemangen ibland väcker fler frågor än de besvarar. Ett sådant förfarande behöver emellertid inte vara mindre intressant ens ur ett strikt forskningsperspektiv.

I korthet har Stråhlman redovisat ett intressant arbete som manar till fortsatta ansträngningar att försöka redovisa de omständigheter som kännetecknar den elitidrottande mannen och kvinnan. Ur ett idrottsligt och samhällsligt perspektiv är området synnerligen angeläget och som redan antytt tämligen utforskat. Med hänsyn till elitidrottens alltmer tilltagande mediala och därmed allmänna uppmärksamhet är det märkligt att inte området tilldragit sig ett större intresse än vad det gjort från forskningen sida. Det har bland annat inneburit att många av oss gått omkring med föreställningar om vad som kännetecknar idrottaren efter karriärens slut, som inte med någon självklarhet får sitt stöd i Stråhlmans resultat och tolkningar.

Det idrottsliga innehållet i Stråhlmans avhandling är enligt min mening utomordentligt intressant och förtjänar både läsning och återläsning. Grovt förenklat redovisar Stråhlman en tämligen positiv bild av och känsla hos elitidrottaren i slutskedet av karriären och också därefter. Den utslagne utövaren lyser här med sin frånvaro. Istället växer fram en mycket mer nyanserad och positiv bild om vad som kännetecknar elitidrottsutövaren efter karriärens slut. Jag ska här nöja mig med att peka på några resultat som jag funnit särskilt intressanta. Andra kan säkert med andra utgångspunkter finna andra resultat att lyfta fram.

Men först några ytterligare ord om uppläggnings- och genomförandet av den studie som står i fokus för Stråhlmans doktorsavhandling. I undersökningen har Stråhlman mött 27 utövare vid tre olika tillfällen under en tvåårsperiod. Såväl manliga som kvinnliga elitidrottare har ingått (16 respektive 11) liksom 12 idrottsgrenar. Den idrottsliga variationen är därmed betydande i undersökningen vilket i det här sammanhanget är en poäng i sig. Nackdelen är naturligtvis att generaliseringsmöjligheterna reduceras på motsvarande sätt. Mötet med utövarna har skett dels i intervjuer och dels genom attitydmätningar. De tre områden som har studerats har varit (i) vägen till och genom elitkarriären, (ii) elitidrottsavslutningen ur ett samhälls- och omgivningsorienterat perspektiv, samt (iii) elitidrottsavslutning ur ett individ- och anpassningsorienterat perspektiv.

Den bakgrunds- och omgivningsinformation som tonar fram är tämligen positiv. Många har en god grundutbildning, god bostadsstandard, har intressanta hobbies och motionerar regelbundet också efter idrottskarriären. Jag gjorde en iakttagelse i samband med disputationen och gör den fortfarande när jag återläser avhandlingen, nämligen upplysningen att utövarna i genomsnitt lade ner 22 timmar per vecka på träning och träningsförberedelser varav 14 timmar gick åt till resor och tävlingar. Det låter lite och inte minst i ljuset av

uttalandet från Sveriges senaste hopp i skidbranschen, Per Eloffsson, som i en intervju nyligen nämnde att han under de senaste fyra veckorna lagt ned ca 75 timmar på enbart träning, alltså mer än dubbelt så mycket träningstid som genomsnittet av Stråhlmans utövare lade ned på träning. Att notera i den allmänna beskrivningen är också resultatet att män och kvinnor slutar sina respektive karriärer vid olika åldrar. Männerna utövar sin idrott drygt fyra år längre än kvinnorna (32 resp 26,5 år). Vidare ingår männen i betydligt större utsträckning än kvinnorna ett fast förhållande under idrottskarriären. Cirka 2/3 av männen hade ett fast förhållande under karriären medan endast knappt 1/3 av kvinnorna hade det.

Många av de intervjuade hade haft goda möjligheter till utbildning och att särskilt uppmärksamma (för idrottsrörelsen) är den positiva attityd som de tidigare idrottsutövarna ger uttryck åt förekomsten av idrottsgymnasier och idrottsplutoner. De ekonomiska ersättningarna under karriären har likaledes varit goda för studier av olika slag. Bilden av föräldrastöd och föreningsstöd är i grunden också positiv. Det gäller också arbetsgivare och den närmaste vänkretsen.

Grundinställningen från de tidigare aktiva till den idrottsliga verksamheten är positiv. Inom idrotten har de funnit rikliga möjligheter till gemenskap, lärt sig ta egna initiativ fått självförtroende och också lärt sig att tåla stress till nytta i senare års möten med »verkligheten» av olika slag. Bland mindre goda erfarenheter från tiden som elitidrottsutövare kan nämnas en viss ångest, många timmars mindre meningsfulla resor, försakelser av olika slag och förekomsten av läktarvåld. Den egna familjen har vidare fått utstå många påfrestningar. Orsakerna till att karriären avslutades (när den gjorde det) varierar avsevärt. Här ryms skäl från skador och brist på motivation till barnafödande.

I mycket sammanfattande form visar Stråhlmans resultat att bilden av elitidrotten också efter idrottskarriären är mycket positiv och erfarenheter från den idrottsliga aktiviteten oftast ganska positiva. För många är avslutningen heller inget större problem om måhända med undantag för den omedelbara tiden efter avbrottet. I dessa viktiga avseenden är bilden som växer fram av elitidrottaren och dennes erfarenheter och beredskap för avslutningen i många stycken långt mer positiva än den massmediala bild som inte sällan presenterats och alltfjämt presenteras. På denna punkt har idrottsrörelsen en hel del att yvas och känna sig lite stolt över. Och helst också reflektera över.

Viktiga inslag i den positiva bild som växer fram av elitidrottaren och dennes erfarenheter tycks bland annat vara goda studiemöjligheter och god studiefinansiering under ingången till och perioden under det aktiva utövandet. Likaså syns såväl stödet från den närmaste vänkretsen och föreningsstödet ha varit viktiga faktorer för idrottarens välbefinnande i vid mening, idrottsligt såväl som allmänt. Dessa samband borde ytterligare studeras och om de ytterligare kan beläggas vara ett angeläget memento för idrottsrörelsen att ta fasta på när det gäller att utveckla idrottsrörelsen ytterligare.

Stråhlmans avhandling har många förtjänster. Den är inte ett exempel på en självständig lärobok i till exempel »idrott och samhälle» men är en utmärkt

källa till ett reflekterande och diskuterande lärande i samma ämne. Bristen att avhandlingen i flera avseenden ger fler frågor än den besvarar kan också vändas till dess styrka. Några av avsnitten är dock mera läroboksorienterade i traditionell mening. Kapitlet om »begreppet idrott» är ett sådant exempel. Här behandlas många olika uttryck för innebörden i idrottsbegreppet som tillsammans ger en mycket intressant relief att tolka idrottsliga uttryck mot. Vad sägs till exempel om Stråhlmans redovisning av Scelers hållning i frågan att »idrotten i industrisamhället har formats som en kompensation för något som gått förlorat, som en återförädling, en återupplevelse av den kroppsliga existensens egenvärde efter, vad han kallar, »århundranden av vanskötsel» (s 23).

Den pedagogiska forskningen i allmänhet och idrottsforskningen i synnerhet är att gratulera till ytterligare en doktorsavhandling i ämnet och ett av dess specialområden. Också idrottsrörelsen är att gratulera. Med viss bearbetning och vissa utelämnanden kan delar av avhandlingen ges en intressant och viktig form också utanför de traditionellt akademiska kretsarna. Det är bara att hoppas att det kommer fler avhandlingar och gärna också en fördjupning av det frågeområde och de delfrågor Stråhlman valt att studera.

NIELS EGELUND

Institut for psykologi og specialpædagogik, Danmarks lærerhøjskole, København

Bengt Persson – Den motsägelsesfulla specialpedagogiken: motiveringar, genomförande och konsekvenser.

Bengt Persson fra Göteborgs universitet, Institutionen för specialpedagogik, har gennemført et bemærkelsesværdigt disputatsarbejde (sammenlægnings-avhandling), hvis overskrift er »Den motsägelsesfulla specialpedagogiken: motiveringar, genomförande och konsekvenser» (*Specialpedagogisk arbete i grundskolan*. Specialpedagogiska Rapporter nr 4. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för specialpedagogik; *Specialundervisning och differentiering*. Specialpedagogiska Rapporter nr 10. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för specialpedagogik; *Specialpedagogisk arbete i grundskolan*. Specialpedagogiska Rapporter nr 11. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för specialpedagogik). Arbejdet kan indeles i en række hovedområder: Definition af specialpædagogik, udviklingen af den specialpædagogiske virksomhed i Sverige, samt rent teoretiske synspunkter. Derpå kommer en kvalitativ empirisk undersøgelse, en kvantitativ empirisk undersøgelse, en diskussion af resultaterne og en afsluttende konklusion.

Specialpædagogik: udvikling og teori

Persson giver i den første publikation en grundig gennemgang af problemerne ved at definere specialpædagogik. Det er imidlertid vanskeligt, da specialpædagogiken er tværfaglig, er politisk-normativ, og at den har en række funktioner, den skal udfylde i skolen, uden at dette er klart udtrykt i nogen officielle dokumenter. Persson ser derefter specifikt på de svenske forhold. En kommission så i 1948 positivt på specialundervisningen som et alternativ til den almindelige oversidning. En udredning fra 1957 pegede på, at der var behov for en specialundervisning, der var differentieret efter handicapkategorier. Samtidig med, at enhedsskolen var blevet indført i 1960'erne, voksede specialundervisningen meget kraftigt, især i form af støtteundervisning i svensk og matematik efter særligt materiale og i lavere tempo. I 1974 gives i udredningen *Skolans inre arbete* (SIA) en stærk kritik af specialundervisningen, idet mellem 35% og 40% – af og til op til 60% – af skolens elever modtager undervisning i timer, der kaldes specialundervisning, men uden særlig special-pædagogisk metodik. I 1980 lyder det i lov om grundskolen, at specialundervisningens vigtigste mål er at modvirke, at børn for vanskeligheder i skolen.

Et andet spørgsmål er lærernes professionalisme. Der er i andre undersøgelser peget på, at såvel specialundervisningen som speciallærerne har lav status, og at specialundervisningslærernes og almenundervisningslærernes forhold er præget af gensidig mistro. Persson påpeger videre, at der også fra et teoretisk synspunkt er basis for modsigelser, at professionalisme er i modstrid med demokratiseringsbestrebelse, og at professionalismen selv skaber sine klienter. Der er blevet en tavs overenskomst mellem almen- og specialundervisningens lærere, hvor begge har en interesse i specialundervisningen og dens vækst, idet specialundervisningen dels fritager almenundervisningens lærere for de besværlige elever, dels skaber et beskæftigelsesgrundlag for specialundervisningslærerne. Endelig ser Persson på spørgsmålet om evaluering – på svensk utvärdering – der er blevet mere almindeligt i den målstyrede skole, men som af lærere, der har været vant til en regelstyret skole, sjældent opleves som et ønsket og naturligt indslag i skolens liv.

Empiri

Persson starter fornuftigvis sit projekt med at se på, hvilke andre undersøgelser, der foreligger. Efter gennemgang af disse finder han, at det store flertal af undersøgelser udelukkende fokuserer på de elever, der har været udsat for specialpædagogisk bistand, mens færre ser på de forhold, der skaber handicaps, på magtforhold og på politik for specialpædagogisk indsats. Persson finder videre, at det store antal af undersøgelser har været af kvantitativ natur, hvad der er stærkt begrænsende. Han argumenterer for, at undersøgelser af kvantitativ og kvalitativ natur støtter hinanden, og han sætter sig derfor for at bruge begge metoder i sit arbejde.

Den kvalitative undersøgelse

Den første undersøgelse, der gennemføres, er af kvalitativ art. 80 interviews blev analyseret, og det afslørede 9 hovedtemaer, inden for hvilke der findes en

række undertemaer. Resultaterne er for det første, at en klar majoritet af de interviewede mener, at specialpædagogisk virksomhed motiveres af, at der findes elever, som har svært ved at klare de krav, skolen stiller til dem. Da muligheden for, at almenundervisningens lærere kan hjælpe disse elever bedømmes som begrænsede, kræves ekstra ressourcer. I følge de interviewede er det indlæringsproblemer samt sociale og emotionelle vanskeligheder, der motiverer behovet for støtte. Som svar på spørgsmål om, på hvilken måde specialundervisning adskiller sig fra almenundervisning, nævnes påfaldende ofte, at det drejer sig om træning af basale færdigheder i en lille gruppe og i et langsomt tempo. Mange mener i øvrigt, at specialundervisningen har lille effekt, og man mener også, at udtagelse fra de almindelige klasse miljø gør, at de udtagne kommer endnu længere bagud i forhold til kammeraterne.

Et andet hovedresultat vedrører dimensioneringen og fordelingen af de specialpædagogiske ressourcer. Der er gennem de senere år, som følge af den generelle økonomiske recession, sket nedskæringer på skoleområdet, og det er også gået ud over specialundervisningen. Undersøgelsen viser, at det er forekomsten af personaleressourcer, f.eks. antallet af lærere, der plejer at virke i specialundervisningen, der er afgørende for tildelingen af ressourcer, ligesom det ikke er sjældent, at lærere tildeles »støttetimer» for at få skemaet til at gå op. I visse tilfælde tvinges skoleledere til at følge krav om, at der skal være to voksne i en klasse, fordi klassen af de implicerede lærere opleves som vanskelig.

Det tredje hovedresultat har med styringen og evalueringen af specialundervisningen at gøre. Når det gælder styring efter kommunale skoleplaner, skolelærers virksomhedsplaner eller lokale arbejdsplaner, viser undersøgelsen, at denne styring kun finder sted i et mindretal af tilfældene. Undersøgelsen viser videre, at i under halvdelen af tilfældene er der udarbejdet individuelle læseplaner på skolerne, og kun hver syvende respondent oplyser, at de foreligger skriftligt. Dette giver tydeligvis anledning til dårlig samvittighed hos skoleledere og specialpædagoger, mens arbejdsplaner og læseplaner i øvrigt af mange opfattes som et papirarbejde, der ikke gavner virksomheden, men som noget, der blot tager tid fra vigtigere arbejde. Med hensyn til evaluering viser undersøgelsen, at kun ca. 1/3 af de interviewede kan berette om, at der foretages evaluering.

Fjerde og sidste hovedområde i interviewundersøgelsen angår den specialpædagogiske policys udvikling og artikulering på skolerne. Hvis svarene fordeles på to dimensioner, hvor den ene går fra individorientering mod systemorientering, og den anden går fra beskyttende til ændrende orientering, falder svarene med få undtagelser i yderkategorien »beskyttende virksomhed over for individet». Det drejer sig ifølge specialpædagogerne oftest om at beskytte eleven fra en dårlig situation i klasseværelset, hvad der bringer specialpædagogerne i en konfliktsituation. Selv når det er åbenbart, at elevens vanskeligheder i høj grad er affødt af situationen i klasseværelset, kræves så meget for at identificere og arbejde med disse årsager til problemerne, at man accepterer at arbejde med den enklere og lettere accepterede løsning – at tage eleven ud.

Den kvantitative undersøgelse

Afhandlingens anden undersøgelse er af kvantitativ natur. Den bygger på spørgeskemaer udfyldt af elever, forældre og lærere for ca. 8.000 elever i tredje klasse. Eleverne var født i 1982. I de første analyser undersøges, om

baggrundsfaktorer som elevernes køn, begavelsesniveau og socialgruppetilhørsforhold havde sammenhæng med, om eleven fik specialundervisning eller ej. Det viser sig, at kun en relativt lille del af variansen i forekomst af specialundervisning kan forklares med de inddragne variable. Det er sådan, at 18% forklares af begavelsesniveau, mens ca 2% forklares af socialgruppe og godt 1% forklares af køn. Alt i alt kan siges, at dette er skuffende resultater, idet de ikke lever op til de almindelige forventninger om, at især begavelse, men også socialgruppe og køn er afgørende faktorer. Forklaringen må derfor i al væsentlighed findes andre steder.

I et sæt af analyser bringes derefter flere variabelkategorier sammen, og det gøres ved hjælp af avancerede statistiske metoder med mange faldgruber, som Persson imidlertid til fulde undgår. Analyserne er gennemført på såvel klasse- som individniveau. Analyserne viser, at der på klasseniveau kun har kunnet identificeres to signifikante variable. Den ene har med elevernes selvvurdering at gøre, den anden med elevernes prøveresultater at gøre. Resultaterne er, at forskelle i præstation har større sammenhæng med, hvilken klasse eleven går i, end selvvurderingen har. Selvvurderingen er altså ikke nødvendigvis dårligere for elever med dårligere resultater end andre, hvad der på mange måder er en positiv ting. Variationen i præstationer mellem klasser udgør 16% af den samlede variation, og den er først og fremmest betinget forskelle i klassernes gennemsnitlige begavelsesniveau og socialgruppetilhørsforhold.

Hvad forekomsten af specialpædagogisk støtte i de forskellige klasser angår viste analysen, at der kun er en variation på 5%. Forskellen er dermed kun en tredjedel så stor som forskellene i prøveresultater. Den specialpædagogiske støtte er dermed mere et differentieringsredskab end et resultat af elevbetingede forskelle. Når lærernes oplysninger om ressourcer på skolen, arbejds- metoder i klassen og forældreinvolvering også blev inddraget, var der kun meget svage sammenhænge. Væsentligst var, at lærere i svagt fungerende klasser var mindre tilfredse med ressourcetildelingen end lærere i velfungerende klasser – endnu et bevis på, at ressourcer ikke tildeles efter behov, men i meget højere grad efter helt andre kriterier.

Konklusion

I diskussionen af sine resultater går Persson ikke i klinch med »de store teorier» han selv har inddraget – bl a Foucault – men holder sig primært til undersøgelser af lignende karakter, og det er egentlig ærgerligt, for muligheden er der. Men ellers er disputatsen et prægtigt og velgennemført arbejde, der lyser af engagement og viden om feltet. Det er beundringsværdigt, at Persson har nået så højt niveau i at mestre både kvalitative og kvantitative metodikker, det ses sjældent. Vi står over for en mester, og det bliver spændende at se, hvad fremtiden viser.